

ט"ו באב - יום השראת השכינה במשכן שילה

יהודה עציון*

א. פתיחה - ימים טובים לישראל

במשנה החותמת את מסכת תענית¹, מוסר רבן שמעון בן גמליאל כלהלן: 'לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ירושלם יוצאות בכלי לָבָן ... ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים'. ועוד מוסיפה המשנה בהקשר זה:

וכן הוא אומר: 'צְאִינָה וּרְאִינָה בְּנֹת צִיּוֹן בְּמֶלֶךְ שְׁלֵמָה, בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לֹא אָמוּ בְיוֹם חֲתָנָתוֹ וּבְיוֹם שְׂמֵחַת לְבוֹ' (שיר השירים ג' י"א) - 'ביום חתונתו' זו מתן תורה, 'וביום שמחת לבו' זה בניין בית המקדש, שייבנה במהרה בימינו אמן.

הגמרא במסכת תענית² מניחה שהטעם לשמחת יום הכיפורים הוא ברור - משום סליחת העוון, ומשום שניתנו בו לוחות שניים - אך מתלבטת מהו הטעם לשמחת ט"ו באב. חכמים שונים מציעים שש סיבות לשמחה מה זו עוֹשָׂה - ואילו הן: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה³; יום שהותר שבט בנימין לבוא בְּקָהֶלֶת⁴; יום שפָּלוּ בוּ מִתֵּי מִדְבָר⁵; יום שביטל הושע בן אֶלָּה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נְבָט על הדרכים, שלא יעלו ישראל לָרְגֵל; יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה⁶; יום שפסקו מלכרות עצים לְמַעֲרָכָה⁷.

* המאמר התפרסם לראשונה ב'מקור ראשון', ונכתב לזכרה המבורך ולעלוי נשמתה של רחל ארליך, אוהבת ומאהבת עמה וארצו, אשר נלקחה בשנת תשע"א ביום שובנו לירושלים (זה מ"ד שנים), הוא יום פטירתו של שמואל הנביא.

- 1 ד, ח.
- 2 תלמוד בבלי, ל ב.
- 3 לאחר דור המדבר.
- 4 כשהותר חרם הנישואין לאחר מעשה פילגש בגבעה.
- 5 בשנת הארבעים, ערב הכניסה לארץ.
- 6 לאחר שבירת מרד בר כוכבא.
- 7 בימי בית המקדש.

חוק בלתי כתוב הוא, כי אם ניתנות סיבות כה רבות למאורע, הרי אף אחת מהן איננה מספקת - ואולי ניתן להניח שעיקר חסר מן הספר, והסיבה העיקרית מוצנעת משום מה. במאמר זה אנסה להעלות השערה לשורשה של שמחת יום ט"ו באב - אך תחילה נרחיב מעט בשתיים מן הסיבות המוצעות בגמרא, כי עיון זה יקרב אותנו להשערותנו.

ב. יום שכלו בו מתי מדבר

בהמשך להנחה⁸ כי יום ט"ו באב 'כלו בו מתי מדבר', מוסיפה הגמרא כי לאחר מות כל הבוגרים שנגזרה עליהם מיתה חזר הקב"ה לדבר עם משה, לאחר שלא דיבר עמו שלושים ושמונה שנים, והרי זו אפוא שמחה כפולה. ואולם, מדרשים אחרים מתארים את השמחה שבעצם הסרת גזירת המוות - ונקרא שניים מהם (בעריכה לשונית קלה).

במדרש שמואל⁹ מסופר כי בערב תשעה באב - בכל אותן השנים שהיו ישראל במדבר - היה כרוז יוצא מלפני משה ומכריז: "הכול [צאן] לחפור!", והלך כל אחד ואחד וחפר קבר לעצמו והיה לן בו. למחר, היה הכרוז יוצא ומכריז: "יידלו החיים מן המתים!"; [ובשנה הארבעים] עמדו כולם [ולא מת איש מהם]. כיוון שראו שעמדו כולם, נתייראו ואמרו: "שמא תעינו בחשבון החודש?" [חזרו] בליל עשירי [באב] ולנו כל אחד ואחד בקברו, [ושוב] למחר עמדו כולם, עוד חזרו בליל אחד-עשר, וכן בשנים-עשר, וכן בשלושה-עשר, וכן בארבעה-עשר, וכן בחמישה-עשר באב. וכיוון שראו שאין אחד מהם מת, ידעו שבטלה הגזירה - ועשאוהו יום טוב. וכך שנו חכמים [בסוף מסכת תענית]: "לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים" וכו'.

ובכן, על פי מדרש זה נקבע יום ט"ו באב כיום שמחת ביטול גזירת המוות, וניתן אפוא להגדירו כיום המעבר מדור המדבר לדור בְּאֵי הארץ. ואולם, על פי מדרש איכה¹⁰, מתברר שדווקא תשעה באב היה עיקרו של החג. נדלג על גוף המדרש - המקביל למה שראינו עתה - ונקרא את סופו:

כיון דאיתמלא סיהרא¹¹, אמרו: דומה שהקב"ה ביטל אותה גזירה

8 המובאת בשם רבי יוחנן.

9 פרשה לב, ה.

10 פתיחתא לג.

11 כלומר, שהופיע ירח מלא של ט"ו באב, לאחר שכבר מתשעה באב לנו בקבריהם.

מעלינו, וחזרו ועשאוהו יום טוב; וגרמו עוונותיהם ונעשה אֶבֶל בעולם
הזה בחורבן הבית פעמיים, הדא הוא דכתיב: 'וַיְהִי לְאַבְל כִּינוּרִי, וְעֶגְבִי
לְקוֹל בּוֹכִים'¹².

ובכן, תשעה באב הוא שנקבע כיום טוב, כאשר ט"ו באב מעיד עליו שאמנם ראוי
לחגוג בו, כי סר מר המוות מעל בני הדור ההוא. גם על פי המדרש הזה, הדעת
נותנת כי לא סר חינו של ט"ו באב, ואולי חגגו מאז שבעה ימים - מתשעה באב ועד
חמישה-עשר בו - וימי השמחה הללו נהגו כל ימי יהושע ובכל תקופת השופטים
ושאול ודוד, עד חורבן בית ראשון.

כאמור, סימנו הימים הללו את תום ההילוך העקר במדבר, סחור סחור, רק כדי
למצות את גזירת 'יום לשנה' אשר נגזרה עקב חטא המרגלים שתרו את הארץ
ארבעים יום. ואולם, החג שנקבע כתום ארבעים השנה היה רק הַד קלוש לחג
שיכול היה להיקבע אילו חזרו התרים את הארץ ובפיהם דברי עידוד וחזק לבני
ישראל לעלות ולכבוש את הארץ. הרי גם אז היה הדבר בו ביום - כדברי הגמרא¹³,
שאותו הלילה בו נֶאֱמַר 'וַתִּשָּׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם, וַיִּבְּכּוּ הָעָם בְּלֵילָה הַהוּא'¹⁴
ליל תשעה באב היה, ואז 'אמר להם הקב"ה: אתם בכיתם בכיה של חנים - ואני
קובע לכם בכיה לדורות'. ובכן, אילו היו התרים והעם מגלים רוח גבורה, היה זה יום
הכניסה אל הארץ בפועל - שהרי קדש ברנע על גבול הארץ היא - וכעבור שבוע,
ביום ט"ו באב, יכלו כבר צבאות ישראל להיות עומדים בהרי ירושלים (לאחר הילוך
של פחות משלושים ק"מ ביום).

נסכם אפוא כך: אילו זכינו, יכול היה השבוע ההוא, מתשעה באב עד ט"ו בו, להיות
חג הכניסה אל הארץ ממש; משלא זכינו לכך אמנם נקבע החג כעבור ארבעים
שנה - אך בעוצמה מופחתת. החג הזה צויין עד חורבן הבית הראשון והירידה לגלות
בבל, ואז הפכה שמחתנו לְאַבְל וכינונו לקול בוכים.

ג. יום שהותר שבט בנימין לבא בקהל

מכאן נעבור אל ניסיון אחר להבין את שורש שמחת ט"ו באב בסוגיית הגמרא הנ"ל
- ניסיונו של רב יוסף בשם רב נחמן - האומר כי היה זה היום בו הותר שבט בנימין

12 איוב ל, לא.

13 תלמוד בבלי תענית, כט א.

14 במדבר יד, א.

לבוא בקהל.

הכוונה היא לשבועתם של שבטי ישראל כי לא יתחתנו בבני בנימין לאחר מלחמת פילגש בגבעה - שבועה אשר לאחר מעשה הם ביקשו למצוא בה פירצה על מנת שלא ייכחד שבט מישראל. והנה, לאחר שניתנו לבנימין נשות יבש-גלעד, שהיו מועטות מן הנדרש - נמצאה הפירצה; וכך קוראים לנו בספר שופטים:

והעם ניהם לבנימין, כי עשה ה' פרוץ בשבטי ישראל. ויאמרו זקני העדה: מה נעשה לנותרים לנשים? ... כי נשבעו בני ישראל לאמר: ארור נותן אשה לבנימין. ויאמרו: הנה חג ה' בשלו מימים ימימה ... ויצו את בני בנימין לאמר: לכו וארבתם בפרמים. וראיתם, והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחולות, ויצאתם מן הפרמים וחספתם לכם איש אשתו ... ויעשו כן בני בנימין וישאו נשים למספרם מן המחוללות אשר גזלו...

(כא, טו-כג)

רואים לנו אפוא בעליל שמסורת חז"ל כי ביום ט"ו באב הותר שבט בנימין לבוא בקהל, איננה עומדת בפני עצמה כסיבה ליצירת החג, אלא 'נשענת' על חג אחר שהיה בו-ביום ממילא, כבר מקדמת דנא - "מימים ימימה" - ולא עוד אלא שהיה זה חג חשוב ומובחר, עד שזכה לכינוי שאין נעלה ממנו: "חג ה'".

ד. מה היה החג הזה?

ניתן לומר שהיה זה החג עליו דיברנו קודם, יום ציון המעבר מדור המדבר לדור ארץ-ישראל; אך לעניות דעתי הכתובים מרמזים על יום גדול מזה, יום בו נחוג חג ה' בשילה - מדי שנה בשנה - הוא יום חנוכת המשכן, יום השראת השכינה בלב ארץ ישראל.

אנו קוראים בספר יהושע¹⁵ את הכתוב: 'ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה, וישפכו שם את אוהל מועד, והארץ נכבשה לפניהם' - ונוכחים לדעת כי גמר מלאכת המשכן וגמר כיבוש הארץ חד הם. אשר-על-כן, יש רגליים לדבר שכאשר הכין יהושע את המעמד הגדול, עם סיום בניית המשכן, הוא כיוון את המועד לאותו יום בו צוין חג ההתחדשות של הדור הארץ-ישראלי, כבר לפני ארבע-עשרה השנים של כיבוש הארץ וחלוקתה.

15 יח, א.

ה. ימי החנוכה

אכן, אודה כי אין זו אלא השערה, ובינתיים לא מצאתי לה הוכחה - אך בכל זאת, הנה אתמוך את ההשערה בכמה סימנים.

ראשית, ההצמדה של יום הכיפורים ויום חמישה עשר באב, כימי חג בשילה ובירושלים - ואשר בשניהם מוצאים אנו מחולות בַּכַּרְמִים¹⁶ - אומרת דרשני, ותשובתנו היא כי שני הימים הללו הם ימי השראת שכינה מיוחדים: פעם ראשונה בשילה, כאמור, ופעם שניה בחנוכת בית ראשון.

כי חנוכת הבית הראשון בימי שלמה נעשתה לאורך ארבעה-עשר יום, אשר הסתיימו בתום חג הסוכות - וניתן להניח שיום הכיפורים שהיה בתוך שבעת הימים הראשונים, נחשב ליום עיקרי של חנוכת הבית.

הנה הכתוב בראש פרק ח' במלכים א': 'אֶז יִקְהַל שְׁלֹמֹה אֶת זָקְנֵי יִשְׂרָאֵל ... לְהַעֲלוֹת אֶת אַרְוֹן בְּרִית ה' מֵעִיר דָּוִד הַיּוֹם הַזֶּה. וַיִּקְהֲלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיַרְח הָאֵיִתָּנִים בְּחָג, הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי'. אחר כך מתוארת הכנסת הארון אל הבית, שלמה נושא את תפילתו הגדולה, ולבסוף אנו קוראים:

בַּיּוֹם הַהוּא [יום הכיפורים?] קִידַשׁ הַמֶּלֶךְ אֶת תּוֹךְ הַחֲצַר אֲשֶׁר לְפָנֵי בֵּית ה' כִּי עָשָׂה שָׁם אֶת הָעוֹלָה וְאֶת הַמִּנְחָה וְאֶת חֲלָבֵי הַשְּׁלָמִים ... וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בְּעֵת הַהִיא אֶת הַחָג [= סוכות] וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ ... שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים, אַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם. בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי [= שמיני עצרת] שָׁלַח אֶת הָעָם, וַיְבָרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאַהֲלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְדָוִד עֶבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עִמּוֹ. (שם, סד-סו)

כה סוּחַף וּנְשֵׁגֵב הִיָּה יוֹם הַכִּיפּוּרִים בְּאוֹתָהּ שָׁנָה, עַד שֶׁהוּחַלַּט לְבַטֵּל אֶת הַצּוּם, וְהִיוּ כוֹלָם אוֹכְלִים וְשׂוֹתִים וְשִׂמְחִים בְּעִבּוּדַת הַקֶּרְבָּנוֹת. כִּךְ מְסוֹפֵר בְּמִסְכַּת מוֹעֵד קַטָּן¹⁷: 'אוֹתָהּ שָׁנָה לֹא עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אֶת יוֹם הַכִּיפּוּרִים, וְהִיוּ דוֹאגִים וְאוֹמְרִים: שְׂמָא נִתְחַיְיְבוּ שׁוֹנְאִיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל כְּלָיָהּ? - יִצְתָּהּ בַּת קוֹל וְאָמְרָה לָהֶם: כוֹלְכֶם מְזוֹמְנִין לַחַיִּי הָעוֹלָם הַבֵּא'.

מֵעֵתָה תוֹבֵן אֶפּוֹא הַהַצְמָדָה שֶׁל שְׁנֵי הַיָּמִים הַלְלוּ כִּימֵי חַג מִיּוֹחַדִּים בְּמִשְׁכַּן וּבְמִקְדָּשׁ. אֲמִנֵּם חֲרַבָּה שִׁילָה, וְסָבִיר לְהַנִּיחַ שִׁיוֹם ט"ו בְּאֵב לֹא נִחוּג מֵאֵז וְעַד יָמֵי שְׁלֹמֹה, אִךְ

16 שׁוֹב וְרָאָה בְּמִשְׁנָה שֶׁהוּבָאָה בְּרָאשׁ הַמֵּאמֵר.

17 ט א.

עם בניין המקדש בירושלים נתקיים העיקרון של 'חוזר ונעור', שהרי שבה שכינה למקומה בכבוד גדול מאשר בתחילה, וחג ביאת ארץ-ישראל עם חג השראת-השכינה בה לבלב מחדש, בטבעיות ובשמחת מחולות.

ניתן להניח שהחג דעך לאחר חורבן הבית, בימי גלות בבל, אך שב ונעור בימי בית שני - ומה גם שבן זוגו - יום הכיפורים - היה שוב מעין 'יום הולדת'. כי הנה קוראים אנו שחידוש עבודת הקרבנות בבית שני - עוד בטרם נבנה הבית עצמו - היה באותו מועד ממש, בתחילת החודש השביעי, וייתכן שיום הכיפורים צויין אז כיום מיוחד, אם-כי אין הדבר כתוב במפורש. הנה זהו התיאור בספר עזרא:

וַיִּגַע הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי ... וַיֵּאָסְפוּ הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל יְרוּשָׁלַיִם. וַיָּקָם יְשׁוּעַ בֶּן יוֹצָדָק וְאַחֲיוֹ הַכֹּהֲנִים וְזָרְבָבֶל בֶּן שְׁאֲלֻתַיָּאל וְאַחֲיוֹ, וַיִּבְנוּ אֶת מִזְבֵּחַ אֲ- לֵהי יִשְׂרָאֵל לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֹלוֹת ... וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לֵה', עֹלוֹת לְבֹקֶר וְלָעֶרֶב. וַיַּעֲשׂוּ אֶת חַג הַסְּכֹת כְּכָתוּב, וְעֹלֹת יוֹם בְּיוֹם בְּמִסְפָּר ... מִיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הֵחֵלוּ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לֵה', וְהֵיכַל ה' [עדיין] לֹא יָסַד. (ג, א-ו)

במהלך ימי בית שני נחוג אפוא יום ט"ו באב - ויש להניח כי המשנה המתארת את המחולות בכרמים משקפת את המציאות בתקופה זו, ולא רק משחזרת ממרחק את מציאות בית ראשון. סעד נוסף לדבר נתון לפנינו ב'מגילת תענית'¹⁸. המגילה קובעת כי אין להספיד ביום זה - 'בחמשת-עשר באב זמן אַעֲי כהנִיא וְדָלָא לְמִסְפָּד' - ומשמע שהיום נקבע גם כמועד להבאת קרבן עצים חגיגי לעצי המערכה, אולי כיום סיום הבאת העצים, כפי שנקאמר בסוף סוגיית הגמרא במסכת תענית אשר הבאנו בראש המאמר¹⁹. ביאור ה'סכוליון' למגילה, אשר נכתב מאוחר יותר, חוזר וקושר כחג בימי הבית גם את יום תשעה באב, כלהלן: 'כשעלתה גולה בראשונה התקינו להם את יום תשעה באב שיהו מביאין בו קרבן עצים. אמרו חכמים: כשיעלו למחר הגלויות אף הן צריכין [ליום חג נוסף], התקינו להם את יום חמישה עשר באב שיהו מביאין בו קרבן עצים'.

מצירוף הדברים יחדיו תתקבל התמונה המלבבת של קהל גדול - אנשים ונשים, צעירים וזקנים - היוצאים אל שדות וכרמים ויערות. בעוד הללו חוטבים עצים יבשים ומכינים אותם לנשיאה אל העיר, מחוללות הבנות בין שורות עצי הכרם - לא

18 שנתחברה בימי הבית השני.

19 כט א.

ממש בפני הבחורים, אבל באופן שיכלו אלה להתקרב, להציץ, ולהקשיב לזמרת הבתולות.

ומכאן, לקראת סיום, נחזור ונדלג לאחור אל ימי המשכן בשילה. כזכור, נאמר על חג ה' - הוא ט"ו באב, על פי השערתנו - כי נחוג הוא 'מִיָּמִים יְמִימָה'²⁰. הביטוי הזה חוזר עוד פעמיים, בעלייתו של אלקנה אל המשכן - פעם אחת לפני הולדת שמואל, ופעם שניה לאחריה. הנה הכתוב בשמואל א: 'וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא'²¹ מֵעִירוֹ מִיָּמִים יְמִימָה, לְהִשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְבֹּחַ לַיהוָה צְבָאוֹת בְּשֵׁלָה'²² - ובעליה זו התפללה חנה לבן, ונדרה את נדרה. אל-נכון, נולד שמואל בתוך השנה שלאחר עליה זו²³. כאשר כבר גדל הילד שמואל, מסופר כך: 'וַיִּשְׁמוּאֵל מְשִׁירָת אֶת פִּי ה', נָעַר חָגוּר אֶפּוֹד בְּדָ. וּמַעֲיֵל קֶטָן תַּעֲשֶׂה לוֹ אָמוֹ, וְהַעֲלֶתָהּ לוֹ מִיָּמִים יְמִימָה בְּעֵלוֹתָהּ אֶת אִשָּׁה לִזְבֹּחַ אֶת זֶבַח הַיָּמִים'²⁴. מן הכתובים הללו משתמע כי אלקנה ובני ביתו עלו לרגל פעם אחת בשנה, ביום קבוע²⁵, ועל פי דרכנו מתבקשת ההשערה שהיה זה יום חמישה עשר באב, היום שזכה לכינוי 'חג ה'', הוא יום השכנת השכינה באוהל מועד אשר בשילה.

1. הגלות שחקה

נותר לנו רק הרהור אחרון - מדוע ולמה דהו ונעלמו התכנים הללו מתודעת ישראל במהלך כל דברי הימים? ביום הכיפורים איננו מציינים את חנוכת הבית אלא את תכניו האחרים - העיקריים והנשגבים - ואילו יום ט"ו באב כמעט שנעלם כיום חג, ומשנתבקשו החכמים לציין בכל-זאת את מהותו המיוחדת, דומה שניתן בית המדרש במבוכה.

אל נכון, נעוצה סיבת הדבר בחורבן - כשם שאין חוגגים יום הולדת לאדם שנהרג... חכמי המשנה והתלמוד עוד זכרו והזכירו במעומעם את החג ותכניו, אך הגלות הארוכה שחקה את הזיכרון - כשם שהשאיפה אל הארץ, אל המקדש, ואל חידוש השראת השכינה בערה רק במסתרים, ולא מצאה את דרכה אל שדה הממש... עתה תעלה תפילתנו, כי חידוש הזיכרון יישזר יחד עם חידוש נעורינו, עם כוּחֵנו

20 שופטים כא, יט.

21 כלומר אלקנה.

22 א, ג.

23 נוכיח טענה זו בסמוך, בנספח למאמר.

24 שמואל א ב, יח-יט.

25 אולי בנוסף על העליה בשלושת הרגלים.

להתנער, ובצעד בוטח נהלך אל בניין בית ה' - לחוג את חג ה' במחול בנות-ציון
ובזמירות בחורים - בבוא דברי ירמיהו:

עוד אֲבַנֶּה וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל, עוֹד תַּעֲדִי תַפִּיךְ וְיִצְאֵת בְּמַחֹל מְשַׁחֲקִים.
עוֹד תִּטְעֵי כְרָמִים בְּהָרֵי שׁוּמְרוֹן, נָטְעוּ נוֹטְעִים וְחָלְלוּ. כִּי יֵשׁ יוֹם קָרָאוּ
נוֹצְרִים בְּהָר אֶפְרַיִם: קוּמוּ וְנַעֲלֵה צִיּוֹן אֶל ה' אֱ-לֹהֵינוּ. ... וּבָאוּ וְרָנְנוּ בְּמָרוֹם
צִיּוֹן ... אֲזַ תִּשְׁמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֹל, וּבַחֲרִים וּזְקֵנִים יַחֲדָיו, וְהִפְכָּתִי אֲבָלָם
לְשֹׁשׁוֹן, וְנִיחַמְתִּים וְשִׂימַחְתִּים מִיגוֹנָם. (לא, ג-יב)

נספח: אייר של שמואל הנביא

מדרך סיפור הדברים בפרק א', משתמע שחנה נפקדה מיד כאשר שבה המשפחה
משילה, ככתוב: 'וַיִּשְׁכְּמוּ בְּבֹקֶר, וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לִפְנֵי ה', וַיֵּשְׁבוּ וַיִּבְאוּ אֶל בֵּיתָם הַרְמָתָה,
וַיֵּדַע אֱלֹקָנָה אֶת חֲנָה אִשְׁתּוֹ, וַיִּזְכְּרָה ה' ²⁶.

את הפסוק הבא עלינו להבין אפוא כלהלן: 'וַיְהִי לְתַקְפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חֲנָה וַתֵּלֶד
בֵּן - [לאחר תשעה ירחי לידה, היינו במחצית השניה של חודש אייר] - וַתִּקְרָא אֶת
שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מָה' שְׂאֵלְתִיו'.

הפסוק הבא מספר כי אלקנה עלה לשילה 'לְזַבֹּחַ לַה' אֶת זֶבַח הַיָּמִים' - משמע,
לשיטתנו, בחמישה עשר באב, כאשר התינוק שמואל בן כשלושה חודשים. בעליה
זו לא השתתפה חנה, 'כִּי אָמְרָה לְאִישׁוֹ: עַד יִגְמַל הַנֶּעַר וְהִבְיָאוֹתִיו, וְנִרְאָה אֶת פְּנֵי
ה' וַיֵּשֶׁב שָׁם עַד עוֹלָם' - ובפסוק כ"ג נאמר: 'וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה וַתִּינַק אֶת בְּנָהּ, עַד גָּמְלָה
אוֹתוֹ'.

בן שנתיים נגמל שמואל. כך מוסרים לנו חז"ל²⁷, הקובעים כי ימי חייו היו חמישים
ושתים שנים - שנתיים עד שנגמל, ועוד חמישים שנות עבודה, כ"עולמו של לוי" אשר
כתוב בו: 'וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצִּבְיָה הָעֵבֶדָה, וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד'²⁸.

על פי זה "דילגה" חנה פעמיים על העליה הקבועה בחמישה-עשר באב, ואילו
המסופר בפרק ב' - "וּמַעִיל קֶטְוֹן תַּעֲשֶׂה לוֹ אָמוֹ, וְהַעֲלֵתָה לוֹ מִיָּמִים יָמִימָה בְּעֵלוֹתָהּ
אֶת אִישׁוֹהָ לְזַבֹּחַ אֶת זֶבַח הַיָּמִים" - מתייחס לחג ה' בחודש אב בו כבר שהה הילד

26 פסוק יט.

27 ירושלמי, ביכורים פרק ב הלכה א.

28 במדבר ח, כה.

כשלושה חודשים בשילה, והיה בן שנתיים ורבע לערך.

ואכן, נראה מהמשך סיפור הדברים, שחנה לא הביאה את שמואל בחג ה' אלא במועד היגמלו מן ההנקה, ואם אמנם מדובר בשנתיים מדוייקות, היה זה בסוף חודש אייר. כי זהו הפסוק הבא: 'וַתַּעֲלֶה עִמָּה כְּאֶשֶׁר גָּמְלָתוּ בְּפָרִים שְׁלוֹשָׁה וְאַיִפָּה אֶחָת קֶמַח וְנֶבֶל יִין, וַתְּבִיֵּאֶהוּ בֵּית ה' שְׁלוֹ, וְהִנְעַר נְעַר'.

החישוב הזה מעניין במיוחד, מפני שעל פי מסורת מימי הגאונים²⁹, נפטר שמואל הנביא ביום כ"ח באייר. אם נכונים דברינו אשר לעיל, משמע שחמישים ושתיים שנותיו של שמואל מלאות היו, והוא נפטר באותו חודש בו נולד, ואולי אף בו ביום.

ברכה כזו צפונה לצדיקים, כדברי הגמרא במסכת קידושין³⁰ - בהקשר למשה רבנו - 'שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש, שנאמר: 'אֶת מִסְפַּר יְמֵיךָ אֶמְלֵא'³¹.

בהלכות תענית ב'שולחן-ערוך'³² נרשם אפוא יום כ"ח באייר כיום שראוי להתענות בו - עד שזימן הקב"ה את מלחמת ששת הימים בחודש אייר, והעלה את חיילי חטיבת הצנחנים אל רום הר הבית בעשרים ושמונה בו. כך נהפך אבלו של שמואל הנביא לששון - אלפיים שמונה-מאות ארבעים וחמש שנים אחרי מותו - וכך ראוי לו, לנביא אשר משח את דָּוִד למלוכה, ויחדיו הם ישבו בְּנֵיֹת בְּרָמָה ועסקו בתכנון 'נויו של עולם', הוא המקדש אשר בהר מוריה.

ולבסוף - הערה אחרונה בשולי הנספח:

כתבנו כאן 'לוח תאריכים' שהינו אפשרי על פי הבנת הכתובים. ואולם, בידי חז"ל³³ היתה מסורת שחנה נפקדה בראש השנה - וקדמו לה בכך גם אימותינו שהיו עקרות, שרה ורחל.

אם ננסה להתאים את אשר כתבנו למסורת זו, יהא עלינו לומר שאותה שנה בה התעברה חנה (שנת ב'תת"ל ליצירה), היתה מעוברת אף היא - שני חודשי אדר היו בה - וכך נוכל לשוב ולומר ששמואל נולד בסוף אייר, לאחר שמלאו לו חודשיו מראשית השנה.

בהמשך למסורת זו תיקנו חז"ל שהמפטיר בראש השנה קורא את ראשית ספר

29 המופיעה לראשונה ב'ספר הלכות גדולות' שחיברו רבי שמעון קיירא ונדפס בשנת 1548.

30 לח א.

31 שמות כג, כו.

32 סימן תק"פ.

33 תלמוד בבלי ראש השנה, יא א.

שמואל ואת תפילת ההודיה של חנה, ובתלמוד הירושלמי³⁴ מובא כי תשע הברכות הנאמרות בתפילת היום הריהן כנגד תשע אזכרות שם-שמים שהזכירה חנה בתפילתה, תפילה אשר בסיומה היא אומרת כי "ה' יְדִין אֶפְסֵי אֶרֶץ", שזהו עניינו של ראש השנה.

מכאן ניתן להמשיך ולהניח - בהבדל ממה שכתבנו לעיל - שחנה הביאה את בנה אל המשכן, לאחר שנגמל, לקראת ראש השנה, ואת תפילת ההודיה היא נשאה ביום התרועה עצמו. כך יובן היטב עומק הקשר בין תפילת ראש השנה לתפילת חנה, ולא ניאלץ להסביר שתפילתה באייר משפיעה על תפילתנו בתשרי רק בשל סוד העיבור.

ואם אכן כך היה, הרי ששמואל הובא לשילה בהיותו בן שנתיים וארבעה חודשים, וְהִנְעֵר נְעָר³⁵, ושלוש פעמים לא עלתה חנה עם משפחתה בחג ה' בט"ו באב, ואת המעיל הקטון היא הביאה לבנה כאשר החורף בפתח והוא כבר בן שלוש שנים ורבע. על דרך הדרש עוד נוסיף שככל אשר גדל שמואל גדל מעילו זה עמו, שהרי גם לאחר מותו עודנו בא ומתגלה בדמות חייו - 'אִישׁ זָקֵן עוֹלָה, וְהוּא עוֹטָה מְעִיל'³⁶.

34 ברכות פרק ד הלכה ג.

35 שמואל א א, כד.

36 שם כח, יד.